

Η οικολογική διάσταση των αστικών ρεμάτων - Η περίπτωση του Κηφισού

Κίμων Χατζημπίρος

Αν. Καθηγητής Σχ. Πολ. Μηχ. ΕΜΠ

Το πράσινο και οι ανοιχτοί χώροι λειτουργούν κυρίως ως τόποι αναψυχής των κατοίκων της πόλης. Η παραμονή εκεί είναι πιο ευχάριστη για διάφορους λόγους, όπως είναι η βελτίωση του μικροκλίματος, η αισθητική απόλαυση, ο μειωμένος θόρυβος και ο καθαρότερος αέρας. Η μη βιώσιμη αστική ανάπτυξη, ιδιαίτερα οι τάσεις άναρχης επέκτασης της πόλης, έχουν πολύ αρνητικές συνέπειες στο αστικό και περιαστικό φυσικό περιβάλλον. Οι πυρκαγιές και οι εκχερσώσεις περιαστικών δασών είναι από τις γνωστότερες συνέπειες της οικιστικής πίεσης πάνω στο φυσικό περιβάλλον. Οι οικισμοί όμως που δημιουργούνται κατ' αυτόν τον τρόπο κινδυνεύουν από πλημμύρες και χειμαρρικά φαινόμενα, ενώ έχουν χειρότερο μικροκλίμα.

Ανάλογες σοβαρές επιπτώσεις έχει η άστοχη διαχείριση των ρεμάτων μέσα και γύρω από την πόλη, ιδιαίτερα τα μπαζώματα, τα αυθαίρετα κτίσματα, οι καλύψεις και η ρύπανση. Το ποτάμι ή ακόμη και τα ρέματα με περιοδική ροή αποτελούν ένα ιδιαίτερο στοιχείο που εμπλουτίζει το φυσικό περιβάλλον μέσα στην πόλη και ταυτόχρονα την συνδέει με τον περιαστικό φυσικό χώρο. Οι κοίτες των ρεμάτων μέσα στην πόλη:

- παροχετεύουν με ασφαλή τρόπο τα πλημμυρικά νερά
- αποτελούν αεραγωγούς που συμβάλλουν στην ανανέωση του αέρα της πόλης
- ευνοούν την ανάπτυξη φυσικής βλάστησης και πανίδας
- σχηματίζουν αξιόλογους βιοτόπους, που έχουν αισθητική και οικολογική αξία
- παίζουν ρόλο στη διαμόρφωση ηπιότερου μικροκλίματος.

Οι αστικές δραστηριότητες και παρεμβάσεις δεν πρέπει να θέτουν σε κίνδυνο την ενότητα και φυσικότητα των ρεμάτων μόνιμης ή περιοδικής ροής. Δεν πρόκειται μόνον για αισθητική, αλλά και για πρακτική αναγκαιότητα, αφού το ρέμα μπορεί να προσφέρει την άριστη αντιπλημμυρική προστασία όταν διατηρεί στο μέγιστο δυνατό βαθμό τη φυσική του οντότητα. Ο πυρήνας του ρέματος, καθώς και μια ικανού μεγέθους ζώνη γύρω από τις όχθες πρέπει να προστατεύονται. Ακόμη και οι περιοχές που γειτνιάζουν με το ρέμα, πρέπει να θεωρηθούν ως μεταβατική ζώνη και, σε κάθε περίπτωση, αποτελούν μέρος του γενικού σχεδίου προστασίας. Οι τεχνικές βελτιώσεις και φυτεύσεις χρειάζεται να εκτείνονται με ενιαίο σχεδιασμό σε όλο το μήκος της διαδρομής του ρέματος, από τις ορεινές αφετηρίες μέχρι τις πεδινές λεκάνες. Οι φυτεύσεις με κατάλληλα είδη στις πλαγιές που έχουν υποφέρει από ανθρώπινες επεμβάσεις, η διαμόρφωση φυσικών φίλτρων για τις φερτές ύλες, η

διατήρηση ανοιχτών χώρων μέσα στον αστικό ιστό δίπλα στα ρέματα για να λειτουργήσουν ως λεκάνες εκτόνωσης των πλημμυρών είναι στοιχεία που συμβάλλουν στην διατήρηση της φυσικής οντότητας του ρέματος και στην αρμονική συνύπαρξή του με την πόλη. Κατά μήκος της διαδρομής και σε επιλεγμένες θέσεις, ώστε να μη διαταραχθεί η φυσιογνωμία και λειτουργικότητα του ρέματος, μπορούν να εντάσσονται στοιχεία για πολλαπλές χρήσεις, που θα αποτελέσουν πόλους έλξης με εποχικό χαρακτήρα. Τέτοια στοιχεία περιλαμβάνουν μονοπάτια για πεζούς, παρατηρητήρια, μικρούς αμφιθεατρικούς χώρους, ελαφρές κατασκευές για παιχνίδι παιδιών, υπαίθριες εκθέσεις κ.λπ. Τα καθορισμένα σημεία εισόδου και οι διαδρομές πεζών είναι απαραίτητα για να εξασφαλίζεται η προστασία της φυσικότητας του χώρου, παρά την παρουσία του επισκέπτη.

Η μορφολογία του εδάφους και σημαντικές φυσικές πηγές της Αθήνας συνέβαλαν στο σχηματισμό ενός μεγάλου αριθμού ρεμάτων, από τα οποία σήμερα δεν μπορούν να εντοπιστούν περισσότερα από το 10% (περίπου 70 από τα 700). Το εύφορο έδαφος κοντά στα ρέματα προσέλκυσε ανθρώπινους οικισμούς από την αρχαιότητα. Τα ρέματα και τα ποτάμια εθεωρούντο ιεροί χώροι και πολλά ιερά έχουν βρεθεί κατά μήκος των διαδρομών τους. Ήταν περιοχές για ειρηνικούς περιπάτους και αναψυχή. Μάλιστα ο Πλάτων αναφέρεται στην ομορφιά του τοπίου του Ιλισσού, όπου ο Σωκράτης έκανε φιλοσοφικές συζητήσεις με τους μαθητές του.

Μέχρι περίπου το πρώτο τέταρτο του 19ου αιώνα, οι όχθες των ρεμάτων και των ποταμών της Αττικής διατηρούσαν το χαρακτήρα τους ως φυσικά τοπία και χώροι αναψυχής για τους κατοίκους της πόλης. Το τοπίο δεν είχε αλλοιωθεί ιδιαίτερα και ένα πυκνό δίκτυο ρεμάτων αποτελούσε σημαντικό χαρακτηριστικό του. Σήμερα, μπορεί να διακρίνει κανείς ίχνη των παλιών ρεμάτων κάτω από τους πιο φαρδείς δρόμους, ιδιαίτερα αυτούς που έχουν νησίδα στη μέση, πράγμα που συνήθως αποτελεί ένδειξη καλυμμένου ρέματος. Είναι όμως πολύ δύσκολο να εντοπιστούν πλήρως οι διαδρομές των ρεμάτων, αφού σε μεγάλο μέρος του μήκους τους έχουν καλυφθεί από κτίρια ή έχουν διευθετηθεί και αποτελούν μέρος του αποχετευτικού δικτύου (κάτω από την επιφάνεια του εδάφους) ή μέρος του οδικού δικτύου (στο επίπεδο του εδάφους). Έτσι, η λειτουργία τους ως φυσικών χώρων και η αισθητική αξία τους ως φυσικά τοπία έχουν χαθεί. Στον περιαστικό χώρο, οι ανθρώπινες επεμβάσεις έχουν συντελέσει στην καταστροφή του γεωμορφολογικού χαρακτήρα των λεκανών των ρεμάτων, της δασικής χλωρίδας και της πανίδας, του φυσικού χαρακτήρα των περιοχών γύρω από τα ρέματα. Η βοσκή, η εκχέρσωση, οι πυρκαγιές, η άναρχη επέκταση λατομείων και μεταλλείων, το χωρίς τεχνικά έργα οδικό δίκτυο, το μπάζωμα στις πλαγιές για τη δημιουργία οικοπέδων έχουν συμβάλει στην αύξηση των απορροών σε δομημένους χώρους. Τα έργα σπάνια πραγματοποιούνται εκεί που χρειάζονται περισσότερο, δηλαδή στο πιο ορεινό μέρος του περιαστικού χώρου. Εστιάζονται κυρίως στην αντιπλημμυρική προστασία, με διάφορες παρεμβάσεις κυρίως στα πεδινά τμήματα των διαδρομών των ρεμάτων. Ακόμα και στις περιπτώσεις όπου τα ρέματα παραμένουν ανοιχτά, ο φυσικός χαρακτήρας τους

αλλοιώνεται με συνολικές διευθετήσεις της κοίτης και των οχθών με μπετόν, κατασκευές διαφόρων τύπων και μεγεθών στις όχθες, απόρριψη μπάζων ή αποβλήτων, ακατάλληλες φυτεύσεις κ.λπ. Σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι δυνατόν να διακρίνει πια κανείς τη φυσική οντότητα του ρέματος.

Ο Κηφισός ήταν ο κυριότερος ποταμός της Αττικής. Ακόμα και σήμερα, το μόνο ποτάμι της Αθήνας συνεχούς ροής διατηρεί μέρος από τη φυσική ομορφιά του. Μέχρι ένα πρόσφατο παρελθόν, τμήματα του Κηφισού φιλοξενούσαν μεγάλη και σημαντική βιοποικιλότητα, π.χ. η παρουσία του κινδυνεύοντος ενδημικού είδους ιχθυοπανίδας *Pseudophoxinus stymphalicus marathonicus* στο ρέμα της Χελιδονούς. Στον άνω ρου υπάρχουν σημαντικά τμήματα παραποτάμων, όπου οι όχθες ακόμα περιβάλλονται από τεράστια πλατάνια και αξιόλογη ποικιλία δένδρων και θάμνων. Το τμήμα της ρεματιάς Χαλανδρίου είναι μια από τις ωραιότερες τοποθεσίες της Αθήνας και αποτελεί το υπόδειγμα της επιθυμητής διαμόρφωσης του Κηφισού από τις πηγές μέχρι την εκβολή του.